

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО- ПРАВОВОЇ, КРИМІНАЛЬНО- ВИКОНАВЧОЇ ТА КРИМІНОЛОГІЧНОЇ (ПРОФІЛАКТИЧНОЇ) ПОЛІТИКИ

Сотніченко В.С.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ КОЛА КРИМІНАЛЬНО-КАРАНИХ ДІЯНЬ, ЗА ЯКІ МОЖЛИВЕ ВСТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

УДК 343.2

У дискусії навколо кримінальної відповідальності юридичних осіб провідне місце займає питання кола кримінально-караніх діянь, за які можливо (і доцільно) встановити кримінальну відповідальність юридичних осіб.

Серед вчених, які присвятили окремі свої дослідження проблематиці кримінальної відповідальності юридичних осіб, слід назвати передусім таких авторів, як Р.В. Вереша, Б.В. Волженкін, С.Б. Гавриш, В.К. Грищук, У.С. Джекабаєв, О.О. Дудоров, С.Г. Келіна, І.Д. Козочкин, І.В. Красницький, В.М. Кудрявцев, В.М. Куц, В.В. Лунеєв, О.О. Михайлов, А.В. Наумов, А.С. Нікіфоров, С.І. Нікулін, О.Ф. Пасєка, А.В. Савченко, І.В. Сітковський, В.Н. Смітєнко, В.С. Устінов, П.Л. Фріс, М.І. Хавронюк та ін.

Зазвичай у кримінальному праві проблема відповідальності юридичних осіб ставиться щодо екологічних злочинів та злочинів техногенного характеру. Окремими правниками висловлюється також думка про можливість кримінальної відповідальності юридичних осіб за низку злочинів у сфері економіки, громадської безпеки та злочинів проти миру і безпеки людства [1, 45], хоча у світовій практиці є випадки притягнення юридичних осіб до кримінальної відповідальності за злочин проти особи [2, 141].

У США основним напрямом криміналізації діянь корпорацій є протидія так званій «блокомірцевій» злочинності, яку складають суспільно небезпечні явища, що посягають на економічні відносини між бізнес структурами і на економічну безпеку держави [3, 240]. Проілюструвати тезу В. Ханни про те, що корпорація в США може бути притягнута до кримінальної відповідальності майже за кожний злочин, за виключенням згвалтування чи вбивства [4], можна наступними прикладами Дж. Харлоу, який якраз вважає доцільною відповідальність корпорацій за спричинення смерті.

У квітні 2010 року стався вибух на шахті Upper Big Branch у Західній Вірджинії, забравши життя 29 гірників. Причиною трагедії стало загоряння метану та вугільного пилу внаслідок неефективної вентиляції та системи розпорошування води. При цьому, в період з червня 2006 року по квітень 2010 року федеральні посадові особи неодноразово робили зауваження компанії-оператору шахти щодо порушень вимог безпеки. Одинадцять життів забрав вибух на нафтовій платформі Deepwater Horizon у Мексиканській затоці у квітня 2010 року. Президентська комісія з розслідування встановила, що причиною була нездатність належно запакувати родовище та втримати великий тиск, що утворювався всередині джерела. Комісія визначила, що корені події слід шукати у проблемах менеджменту та внутрішніх комунікацій компанії BP (неналежний ризик-менеджмент та ігнорування попереджень працівників, що безпосередньо працювали у воді). Протягом червня-листопада 2010 року шість пацієнтів хоспісу North Carolina's Glen Care assisted-living center померли внаслідок зараження гепатитом В під час забору аналізів Сахару крові. Як з'ясувалося, персонал був переважно непідготовлений та використовував неналежно стерилізовані інструменти.Хоча керівництво центру було обізнане у необхідності підготовки персоналу та пропонувало тренінги, воно не переконалося у тому, що весь персонал належно підвищив кваліфікацію. Кожен приклад, на думку автора, свідчить, що корпорація не зуміла дотримуватися правових норм чи внутрішніх процедур, створених для попередження

дження шкідливих наслідків. І в кожному випадку стала смерть людини, але в жодному випадку обвинувачення у вбивстві висунуті не будуть. Практиці відомі випадки корпоративних звинувачень у вбивстві, але це були ситуації з маленькими компаніями, де керівництво чи власники були тими самими особами, що були звинувачені індивідуально. Але у ситуаціях з великими компаніями закон ускладнює їх звинувачення, хоча принаймні 15 штатів та федеральний уряд звинувачували корпорації у необережному вбивстві [5].

Інші вважають, що коли корпоративна діяльність піддає небезпеці життя людини до більшого ступеню, ніж дає соціальної користі, вона має бути об'єктом кримінального переслідування. Навіть враховуючи, що у випадку з корпораціями цей ефект знижується, кримінальні санкції дійсно мають попереджувальний вплив. Отже, злочин поставлення у небезпеку разом із корпоративною відповідальністю за нього змусить корпорації більше дотримуватися соціальних норм [6].

В Угорщині кримінальна відповідальність юридичних осіб передбачена за будь-яке порушення кримінального законодавства, а також за вчинення закінченого злочину, пов'язаного з корупційними діями, за допомогою яких особа отримала фінансову вигоду [4, 45]. У Фінляндії корпорації підлягають кримінальній відповідальності за хабарництво, участь у злочинній організації, організацію незаконної міграції, організовані азартні ігри, поширення зображень жорстокості, поширення порнографії, в тому числі дитячої, звідництво, торгівлю людьми, податкове шахрайство, шахрайство з субсидіями, нечесну конкуренцію, бізнес шпіонаж, порушення комерційної таємниці, корпоративне хабарництво, укриття злочину, фальшивомонетництво, незаконний обіг ядерних матеріалів, тероризм, грабіж чи вимагання (з метою вчинення тероризму), шахрайство, «комп'ютерні» злочини, контрабанду, злочину у сфері безпеки праці, екологічні злочини та злочини на фондовому ринку [8].

Н.Е. Крилова, зазначаючи, що у проекті КК РФ розробники обмежилися лише екологічними злочинами в контексті кримі-

нальної відповідальності юридичних осіб, підкреслює, що можливості юридичних осіб можуть бути широко використані і при вчиненні значної кількості інших злочинів, зокрема, економічних. На її думку, «за участі» юридичних осіб можуть бути вчинені транспортні злочини (наприклад, випуск в експлуатацію технічно несправних транспортних засобів приватною транспортною організацією з метою мінімізації видатків та підвищення прибутку); злочини проти порядку управління (наприклад, виготовлення фальшивих документів, штампів, печаток, бланків, зокрема, виготовлення за плату фальсифікованого документу про реєстрацію фізичної особи); злочини проти конституційних прав та свобод громадян (порушення авторських прав в результаті випуску «піратських» (неліцензійних) копій фільмів) [9, 78].

У статті 16 Закону «Про відповідальність колективних суб'єктів за дії, заборонені під загрозою покарання» у Польщі чітко визначений перелік злочинів, вчинення яких згаданою фізичною особою тягне за собою кримінальну відповідальність колективного суб'єкта. До їх числа належать окрім злочинів проти: господарської діяльності; порядку страхування; діяльності щодо облігацій; порядку здійснення банківської діяльності; права промислової власності; порядку діяльності торгових союзів; порядку здійснення зовнішньоторговельних операцій, порядку виробництва і збуту зброї, вибухових матеріалів, військового спорядження, виробів і технологій військового або поліцейського значення; порядку грошового обігу, а також обігу цінних паперів; інтересів служби (хабарництво, платна протекція); порядку охорони інформації; достовірності документів; проти власності; протиексуальної свободи і звичаїв, проти природи; проти публічного порядку; проти порядку конкуренції; проти інтелектуальної власності; проти порядку оподаткування і фінансових розрахунків; проти порядку стягнення митного збору і оборогу товарів і послуг через кордон [10, 86].

У загальній формі про кримінальну відповідальність юридичних осіб йдеться, зокрема, в ч. 1 ст. 21 КК Республіки Молдова [11], у ст. 5 КК Бельгії [12], в главі 5 «Кримінальна відповідальність

ність юридичних осіб» (пар. 25-27 КК Данії [13]). Не зважаючи на те, що ст. 121-2 КК Франції проголошує обмеження сфери застосування кримінальної відповіальності юридичних осіб випадками, прямо передбаченими законами і постановами, така відповіальність навряд чи є спеціальною. Юридична особа визнається суб'єктом широкого кола неоднорідних, різнооб'єктних злочинів – умисного і необережного вбивства, поставлення людини у небезпеку, незаконного втручання в особисте життя, фальшування грошей, зловживання довір’ям, розкрадань, придбання майна, здобутого завідомо злочинним шляхом, незаконного поширення наркотиків, дискримінації, тероризму, комп’ютер’них злочинів тощо [14, 349].

У КНР кримінальна відповіальність юридичних осіб наступає лише у випадках, прямо зазначених у статтях Особливої частини КК або інших законах. Це норми про відповіальність за економічні, екологічні, корупційні злочини, а також злочини проти порядку управління, інтересів національної безпеки та інші [15, 37]. Інші автори зазначають, що у КНР містить значну кількість норм про відповіальність юридичних осіб за більш, ніж 130 злочинів. Більшість таких норм міститься у параграфах про контрабанду, злочини проти громадської охорони здоров’я, злочини, пов’язані з дестабілізацією ринку [9, 253].

Е. Жевлаков пропонує зосередитись на сфері кримінально-правової охорони довкілля [16, 13]. Н. Єгорова не визнає можливості кримінальної відповіальності юридичних осіб за посадові злочини та злочини, вчинені з використанням службового становища. Так само, автор заперечує можливість юридичної особи виступати в ролі будь-якого із співучасників, окрім виконавця [17].

Один з проектів КК України, який передбачав кримінальну відповіальність юридичних осіб, чітко обмежував її сферу особливо тяжкими злочинами проти миру, безпеки людства, здоров’я населення, проти держави, у сферах природокористування і господарювання – тобто лише окремими злочинами в межах п’яти

глав Особливої частини проекту з шістнадцяти їх загальної кількості [18].

Окремі автори вважають встановлення відповідальності юридичних осіб за таке широке коло різнооб'єктних злочинів таким, що суперечить головній ідеї корпоративної кримінальної відповідальності, відповідно до якої корпорації мають нести відповідальність за злочини, у яких їх участь «істотна». В першу чергу, на їх думку, це стосується скологічних злочинів. Введення ж відповідальності юридичних осіб за широкий перелік інших діянь, зокрема за злочини проти особи, уявляється спірним та важко здійсненим. Такі пропозиції здатні потягти радикальну реконструкцію усього кримінального права [19, 25-26].

З цим важко не погодитися, якщо вважати юридичну особу суб'єктом злочину та презумувати юридичну можливість вчинення нею злочину самостійно. У випадку ж з моделлю опосередкованої кримінальної відповідальності, яку ми пропонуємо [20], жодних перешкод цьому немає, адже злочин має бути вчинений фізичною особою і лише згодом відповідальності у формі штрафу як кримінально-правового стягнення підлягатиме особа юридична.

Тому ми не вважаємо за необхідне обмежувати законодавчо шляхом переліку статей Особливої частини КК коло злочинів, вчинення яких може потягнути кримінальну відповідальність юридичної особи. Адже будь-який злочин може бути вчинений на користь або з використанням юридичної особи.

Таким чином, можемо зробити такі висновки: 1) теоретичні спроби визначити окремий сегмент кримінально-караних діянь, які матимуть наслідком кримінальну відповідальність юридичних осіб, на практиці зіштовхуються з проблемою вибору критеріїв такого виокремлення, яку наразі не можна вважати вирішеною у науці; 2) законодавча практика зарубіжних держав свідчить про доцільність передбачення можливості настання кримінальної відповідальності юридичних осіб у зв'язку із вчиненням широкого кола діянь; 3) запропонована нами вище модель підстав кримінальної відповідальності юридичних осіб дозволяє відмовити-

ся від законодавчого обмеження кола відповідних кримінальних правопорушень та визначити критерії, якими має керуватися право застосувач при вирішенні питання щодо кримінальної відповідальності юридичної особи у кожному окремому випадку (вчинення діяння на користь чи з використанням юридичної особи).

1. Епіфанова Е.В. Юридическое лицо как субъект преступления / Е.В. Епіфанова // Современное право. - 2003. - № 2. - С. 43 - 46.
2. Актуальні проблеми кримінального права: навч. посіб. / В.М. Попович, П.А. Трачук, А.В. Андрушко, С.В. Логін. - К.: Юрінком Інтер, 2009. - 256 с.
3. Каменський Д. В. Кримінальна відповідальність корпорацій за вчинення федеральних злочинів у США: вихідні засади / Д. В. Каменський // Університетські наукові записки. - Хмельницький, 2006. - № 1(17). - С. 238-244.
4. Khanna V. S. Corporate criminal Liability: what purpose does it serve? / V. S. Khanna // Harvard Law Review. - Vol. 109. - Nr. 7. - P. 1477-1534.
5. Harlow J. Corporate Criminal Liability for Homicide: A Statutory Framework / J. Harlow // Duke Law Journal. - 2001. - Vol. 61. - Nr. 1 - P. 123 - 166.
6. Spurgeon A., Fagan T. Criminal Liability for Life-Endangering Corporate Conduct / A. Spurgeon, T. Fagan // The Journal of Criminal Law and Criminology. - 1981. - Vol. 72. - Nr. 2. - P. 400 - 433.
7. Пасєка О.Ф. Кримінальна відповідальність юридичних осіб у законодавствах країн ЄС / О.Ф. Пасєка // Вісник Харківського національного ун-ту внутрішніх справ / Відповідальний редактор Г.О. Пономаренко. - Харків, 2008. - Вип. 43. - С. 43 - 54.
8. Tolvanen M. Trust, Business Ethics and Crime Prevention - Corporate Criminal Liability in Finland / M. Tolvanen // Jurisprudence. - 2009. - Vol. 1(115) - P. 335-358.
9. Взаимодействие международного и сравнительного уголовного права: Учебное пособие / Научный ред. проф. Н.Ф. Кузнецова; отв. ред. проф. В.С. Комиссаров. М.: Издательский Дом «Городец», 2009. - 288 с.
10. Грищук В. К питання кримінальної відповідальності юридичних осіб в Англії, США, Франції та Республіці Польща / В. К. Грищук // Вісник Академії адвокатури України. - 2007. - Вип. 10. - С. 79 - 88.
11. Уголовный кодекс Республики Молдова / вступит. статья А. И. Лукашова. - СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. - 408 с.

-
12. Уголовный кодекс Бельгии / науч. ред. и предисл. Н.И. Мацнева; [пер. с фр. Г. И. Мачковского]. - СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. - 560 с.
 13. Уголовный кодекс Дании / научное ред. и предисл. С. С. Беляева; [пер. с датского и английского канд. юрид. наук С. С. Беляева, А. Н. Рычевой]. - СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. - 230 с.
 14. Кримінальне право. Загальна частина: підручник / За заг ред. А.С. Беніцького, В.С. Гуславського, О.О. Дудорова, Б.Г. Розовського. - К.: Істина, 2011. - 1112 с.
 15. Коробеев А., Чанхай Лун. Юридическое лицо как объект уголовной ответственности: от китайского настоящего к российскому будущему / А. Коробеев, Лун Чанхай // Уголовное право. - 2009. - №2. - С. 36 - 41.
 16. Жевлаков Э.К. К вопросу об ответственности юридических лиц за совершение экологических преступлений / Э.К. Жевлаков // Уголовное право. - 2002. - № 1. - С. 10 - 13.
 17. Егорова Н. Уголовная ответственность юридических лиц за коррупционные преступления / Н. Егорова // Уголовное право. - 2003. - №2. - С. 25 - 26.
 18. Смітієнко В., Агафонов Г. Відповіальність юридичних осіб - наявна потреба кримінально-правового регулювання / В. Смітієнко, Г. Агафонов // Голос України від 5 березня 1996 року. - №43 (1293). - С. 9.
 19. Михеев Р. И. Уголовная ответственность юридических лиц : за и против : монография / Р. И. Михеев, А. Г. Корчагин, А. С. Шевченко. - Владивосток : Изд-во Дальневост. ун-та, 1999. - 76 с.
 20. Сотніченко В. Теоретичні аспекти надання юридичній особі статусу суб'єкта кримінальної відповіальності // В. Сотніченко / Наше право. - 2012. - № 3 ч. 1. - С. 170-175.
Сотніченко В.С. Теоретичні аспекти визначення кола кримінально-каранних діянь, за які можливе встановлення кримінальної відповіальності юридичних осіб
У статті аналізуються теоретичні аспекти визначення кола кримінально-каранних діянь, за які можливе встановлення кримінальної відповіальності юридичних осіб

Ключові слова: юридична особа, кримінальна відповіальність

Сотников В.С. Теоретические аспекты определения круга уголовно наказуемых деяний, за которые возможно установление уголовной ответственности юридических лиц

В статье анализируются теоретические аспекты определения круга уголовно-наказуемых деяний, за которые возможно установление уголовной ответственности юридических лиц

Ключевые слова: юридическое лицо, уголовная ответственность

Sotnichenko V.S. Theoretical aspects of defining the massive of the crimes which can cause criminal liability of legal entities

The article examines theoretical aspects of defining the massive of the crimes which can cause criminal liability of legal entities

Keywords: legal entity, criminal liability